

“สวนยาง” กับการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบน¹

Rubber Plantation and Livelihood Transformation in Northern Thai Communities

อรัญญา ศิริफल
Aranya Siriphon

บทคัดย่อ

เศรษฐกิจสวนยางพารากำลังขยายตัวอย่างมโหฬารในเขตภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะช่วงกลางทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา บทความนี้ศึกษาการขยายตัวของเศรษฐกิจสวนยางที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนภูมิทัศน์เกษตร (Agricultural landscape) จากข้าว-ข้าวไร่ พืชเงินสดและสวนผลไม้ ไปสู่ภูมิทัศน์เกษตรยางพารา (Rubber landscape) และเสนอว่า การเปลี่ยนไปสู่สวนยางดังกล่าวกำลังส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและลบต่อชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ : ภาคเหนือตอนบน, ภูมิทัศน์การเกษตรยางพารา, ชุมชนท้องถิ่น, ผลกระทบ

Abstract

Increasing large-scale and small-scale rubber plantation and its economy has been expanding in Northern Thailand, particularly after 2000. This paper is to study the expansion of rubber economy and its impact on the change in agricultural landscape from paddy and hill-rice field, cash crop and fruit orchards into rubber landscape. The paper proposes that rubber expansion has created both negative and positive impacts on local communities of Northern Thailand in 3 dimensions, both in short term and long term ; namely in economic, socio-cultural, and environmental dimensions.

Keywords : Upper Northern Thailand, Rubber Agricultural landscape, Local communities, Impact

เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ปลูกยางพาราของไทย มักนึกถึงภาคใต้และตะวันออกเป็นหลัก เพราะเป็นเขตฝนตกชุกเหมาะแก่การปลูกยาง แต่ในความเป็นจริงแล้วภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้เป็นเขตแห้งแล้ง แต่กลับมีชุมชนเกษตรกรปลูกยางมาแล้วไม่ต่ำกว่า 20 ปี และค่อยๆ ขยายตัวอย่างมโหฬารในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาตามนโยบายส่งเสริมการปลูกยางของรัฐบาลไทยที่มองว่าเป็นพืชเศรษฐกิจมหัศจรรย์ตัวใหม่ขจัดปัญหาความยากจนและเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร บทความนี้สำรวจการขยายตัวของยางในเขตภาคเหนือตอนบนทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนภูมิทัศน์เกษตร (Agricultural landscape) จากข้าว-ข้าวไร่พืชเงินสด และสวนผลไม้ ไปสู่ “ภูมิทัศน์เกษตรยางพารา” ที่เข้มข้นอย่างมากในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนภูมิทัศน์เกษตรไปสู่ยางพารานั้นมีเพียงเปลี่ยนรูปแบบการผลิตการเกษตรเท่านั้น แต่กำลังเปลี่ยนรูปแบบวิถีเศรษฐกิจ ชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบนไปอย่างมาก

บทความนี้ได้สำรวจการปลูกยางในเขตภาคเหนือตอนบนเพื่อให้ภาพรวมของภูมิทัศน์เกษตรภาคเหนือตอนบนที่กำลังเปลี่ยนไป และได้ใช้ชุมชนเกษตรกรสวนยางบ้านทุ่งกล้วย อำเภอกู่ซาง จังหวัดพะเยา เป็นกรณีตัวอย่างเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและมิติความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม ชุมชนนี้เริ่มปลูกยางมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 โดยเกษตรกรผู้บุกเบิก 28 คนที่มีประสบการณ์จากการไปทำงานที่ภาคใต้ ทดลองนำพันธุ์มาปลูกจนปัจจุบันสามารถกรีดยางและมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ ประสบการณ์ของคนเหล่านี้เป็นแม่แบบให้คนในชุมชนและภายนอกเดินทางมาเยือน บทความนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก ทำความเข้าใจกับบริบทเงื่อนไขที่ช่วยเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภูมิทัศน์เกษตรยางพารา และส่วนที่สอง อธิบายผลกระทบด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนภูมิทัศน์ดังกล่าว และการปรับตัวของชุมชน ตลอดจนความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในระยะยาว

เงื่อนไขที่เอื้อต่อการขยายตัวของยางพาราในภาคเหนือตอนบน

การปลูกยางในเขตภาคเหนือตอนบนเริ่มต้นมาตั้งแต่หลังทศวรรษ 2520 จากการทดลองของเกษตรกรที่พยายามนำยางไปปลูกด้วยตนเอง เช่น ในพื้นที่นิคมสร้างตนเองของกรมประชาสงเคราะห์ จังหวัดเชียงรายเริ่มปลูกยางมาตั้งแต่ พ.ศ.2524 และจังหวัดพะเยามี 2 กลุ่ม คือ สวนของนายทุนสวนยางที่มาจากภาคใต้ (ศักรินทร์, 2551 : 2-3) กับกลุ่มเกษตรกรเริ่มทดลองปลูกเองมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 เช่น ชุมชนตำบลทุ่งกล้วย อำเภอภูซาง เกษตรกร จำนวน 28 คน เรียนรู้ประสบการณ์การปลูกยางมาจากการไปทำงานที่ภาคใต้นำพันธุ์ยางกลับมาจากภาคใต้ไปทดลองปลูกในไร่ของตน เพราะมองว่าชาวสวนภาคใต้ปลูกยางมีรายได้ดี ได้รับเงินทุกวัน จึงน่าจะทดลองดูบ้าง จากนั้น พ.ศ.2538 สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) เริ่มทดลองเปลี่ยนพืชเศรษฐกิจจากสวนผลไม้ไปสู่อ้อยอย่างไม่เป็นทางการ โดยเริ่มจากจังหวัดน่าน มีเป้าหมายให้คำแนะนำแก่เกษตรกรที่ต้องการปลูกยางแทนส้มเขียวหวานที่ประสบปัญหาโรคคุดทะราดตกต่ำ จนกระทั่งปี พ.ศ.2540 สกย. จึงเริ่มต้นสำรวจจังหวัดน่านอย่างจริงจังให้เป็นจังหวัดนำร่องของภาคเหนือเพื่อหาพื้นที่เหมาะสมในการปลูกยางอย่างเป็นรูปธรรม นอกเหนือไปจากแปลงปลูกของสถานีทดลองพืชสวน (สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง, 2548)

ในช่วงกลางทศวรรษ 2540 เมื่อราคายางในตลาดโลกเพิ่มสูงขึ้น รัฐบาลได้มีเพิ่มปริมาณการผลิตยางเพื่อส่งออกมากขึ้น² ส่งผลให้คณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2546 ภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี มีมติให้ขยายพื้นที่ปลูกยางออกไปทั่วทุกภาคของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดให้มีพื้นที่ปลูกยางเพิ่มอีก 1 ล้านไร่ ในภาคอีสานและภาคเหนือ และให้ดำเนินการอย่างจริงจังผ่าน สกย. หลังจากนั้นเพียง 5 ปี การปลูกยางในภาคเหนือขยายตัวจาก 7,875 ไร่ ไปเป็น 853,852 ไร่ เพิ่มขึ้นกว่าร้อยเท่าตัว (โปรดดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 พื้นที่ปลูกยางของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ.2541-2553³

ภาค	ปี 2541	ปี 2546	ปี 2551	ปี 2552	ปี 2553
ภาคใต้	9,634,300	10,621,131	11,339,698	11,512,990	11,928,375
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,177,266	1,388,979	2,799,209	2,984,097	3,362,791
ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	334,109	590,313	1,977,460	2,063,418	2,174,993
ภาคเหนือ	7,875	15,966	600,578	693,812	853,852
รวมทั้งประเทศ	11,153,550	12,616,389	16,716,945	17,254,317	18,320,011

ที่มา : ดัดแปลงตารางและข้อมูลจากสถาบันวิจัยยาง กรมวิชาการเกษตร

หากพิจารณาเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สวนยางพาราภาคเหนือขยายตัวมากขึ้นพบว่ามีอย่างน้อย 5 ประการ คือ

ประการแรก วิถีคิดของรัฐกับยาง-พืชมหัศจรรย์ หากพิจารณานโยบายทางเศรษฐกิจกับการเพิ่มรายได้ของเศรษฐกิจชุมชนภาคการเกษตรและเศรษฐกิจของประเทศภาพรวม จะพบว่า หลังทศวรรษ 2540 รัฐบาลไทยมองอย่างเป็น “พืชมหัศจรรย์” เข้ากับจินตนาการของชาวไทยที่ว่า ยางสามารถเป็น “พืชเศรษฐกิจส่งออก” หลักของประเทศ และให้ยื่นหยัดการเป็น “ผู้ส่งออกยางพาราธรรมชาติอันดับหนึ่งของโลก” ขณะที่พืชเกษตรตัวอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น ลิ้นจี่ ลำไย พืชเงินสดอื่นๆ ประสบปัญหานานัปการ แต่ราคายางในตลาดโลกกลับสูงขึ้นเรื่อยๆ และไม่มีทีท่าว่าราคาจะต่ำลง⁴

วิธีคิดดังกล่าว ทำให้รัฐบาลสนับสนุนให้ยางเป็นพืชเศรษฐกิจตัวแรกที่มียุทธศาสตร์และมี “แผนปฏิบัติการของชาติ” เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 มาจนถึงปัจจุบัน⁵ (ฉกรรจ์, 2544) เกิดการจัดตั้งสถาบันต่างๆ ถึง 37 หน่วยงานเพื่อสนับสนุนการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างเป็นทางการ ไม่ว่า สถานีทดลองเพาะปลูกยางในจังหวัดที่มีการส่งเสริมยางพารา สถาบันวิจัยยาง สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง องค์การสวนยาง ตลอดจนวางแผนเพิ่มผลผลิต

เพื่อการส่งออก และจัดตั้งบริษัทร่วมทุนระหว่างประเทศกับประเทศส่งออกยางอื่นๆ อย่าง มาเลเซีย อินโดนีเซีย เวียดนาม เพื่อรักษาราคาส่งออกยางพาราเป็นต้น อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้ไม่ได้เน้นการขยายพื้นที่การปลูกอย่างเดียว แต่เน้นเปลี่ยนพื้นที่การปลูกด้วย จากเดิมที่เคยอยู่ในภาคใต้ไปยังภาคอื่นๆ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลต้องการให้ภาคใต้เน้นปลูกปาล์มน้ำมันทดแทนยางเพื่อผลิตพลังงาน และควบคุมให้พื้นที่การผลิตยางไม่ควรเกินกว่า 16 ล้านไร่ แต่เน้นให้ผลผลิตยางต่อไร่มีประสิทธิภาพมากกว่า

ประการที่สอง ตลาดยางจีนและอิทธิพลจีนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
ตอนบน จีนสนใจการเปลี่ยนภูมิทัศน์เกษตรยางในภาคเหนือและอีสานของไทยเป็นอย่างมาก เพราะต้องการวัตถุดิบยางไปใช้กับอุตสาหกรรมในประเทศของตนที่ผ่านมา จีนเป็นประเทศผู้ใช้อย่างรายใหญ่ที่สุดในโลก (ร้อยละ 25 ของการใช้ยางทั่วโลก) และเชื่อว่าจะเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี เพราะ 1) จีนต้องการลดการใช้ยางสังเคราะห์ (Synthetic rubber) มาใช้ยางธรรมชาติ (Natural rubber) จากยางพาราแทน จึงทำให้สัดส่วนของตลาดยางสังเคราะห์เปิดให้กับตลาดยางพาราอีกมาก 2) แต่เมื่อต้องการใช้อย่างจำนวนมาก ขณะที่จีนผลิตเองในประเทศได้น้อย (คือผลิตได้เพียง 6 แสนตัน/ปี ปลูกที่มณฑลไหหลำ (Hainan)⁶ สิบสองปันนา-จ้วง ในมณฑลกว่างซี และบางพื้นที่ในมณฑลกว่างตุง และฟูเจี้ยน จึงต้องหาวัตถุดิบเพิ่มเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมรถยนต์ในจีนที่ใช้อย่างพาราลำหรับผลิตรายรถยนต์ (ซึ่งใช้ประมาณร้อยละ 60 ของปริมาณการใช้ยางพาราในจีน) ที่เหลืออีกร้อยละ 40 ใช้ผลิตชิ้นส่วนอื่นๆ ของรถยนต์ เช่น สายพานท่อน้ำ และอะไหล่รถยนต์ รวมถึงผลิตภัณฑ์อื่นๆ (เช่น ถุงยางอนามัย พื้นรองเท้า รองเท้ายาง) เป็นต้น⁷ ในแง่นี้ ถือว่า ตลาดจีนยังคงต้องการการนำเข้ายางพาราอีกมาก ทำให้นักธุรกิจและผู้ประกอบการจีนในตลาดยางมองหาแหล่งวัตถุดิบจากประเทศต่างๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมต่างๆ เหล่านี้ในจีน (Aranya, 2011)

เมื่อชายแดนระหว่างจีนกับประเทศลุ่มน้ำโขงเชื่อมต่อถึงกันด้วยเส้นทางแม่น้ำโขงและถนนสาย R3A จีนหันกลับมามองไทย ลาว ในฐานะประเทศผู้ผลิตยาง โดยเฉพาะในลาว การขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางบนความร่วมมือของภาคธุรกิจจีนกับรัฐท้องถิ่น เช่น ตอนเหนือของลาว แขวงหลวงน้ำทา บริษัทเอกชน และรัฐวิสาหกิจจีนมีอิทธิพลอย่างมากต่อรัฐบาลท้องถิ่น และการตัดสินใจปลูกยางของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบเป็นทางการ (เช่น บริษัท ยูนนานรับเบอร์) หรือเข้ามาในนามของโครงการพัฒนา เช่น โครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นของรัฐบาลจีนที่ให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลลาว เพื่อเปลี่ยนให้กลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูงเลิกปลูกฝิ่นหันมาปลูกยางแทน วิสาหกิจจีนและบริษัทขนาดใหญ่ได้ฉกฉวยโอกาสความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับลาวที่เน้นนโยบายส่งเสริมการปลูกยางเป็นยุทธศาสตร์แก้ปัญหาความยากจนในชนบท และการลดปัญหาการปลูกฝิ่น อีกทั้ง ใช้ช่องว่างของระบบการเมืองลาวยุคหลังสังคมนิยมทำการแสวงหาประโยชน์กำไรให้แก่ตนอีกด้วย (ยศ และอรุณญา, 2555)

ในแง่นี้ พื้นที่ภาคอีสาน ภาคเหนือของไทย ซึ่งมีการขยายตัวของการปลูกยางมากขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดจนลาว และพม่าตอนเหนือติดกับจีนตอนใต้กำลังกลายเป็นแหล่งวัตถุดิบน้ำยางให้แก่จีนในอนาคต ปรากฏการณ์ปัจจุบันที่น่าสนใจในเขตภาคเหนือตอนบน และภาคอีสาน คือ การแสวงหาช่องทางของบริษัทจีน (เช่น บริษัท ซินซิง รับเบอร์ (ไทยแลนด์) และอีกหลายบริษัทที่ถือหุ้นร่วมกับบริษัทไทย ดังเช่น ตัวแทนบริษัท China CAMC engineering (CAMC) หนึ่งในรัฐวิสาหกิจจีนร่วมทุนกับ บริษัท เกษตรทิพย์ เฟอ์ทีไลเซอร์) ลงทุนตั้งโรงงานแปรรูปผลผลิตยางในเขตภาคเหนือ และภาคอีสาน ที่กำลังแข่งขันกับกลุ่มทุนไทยที่เติบโตมาก่อนอย่างเข้มข้น⁸

ประการที่สาม กลุ่มทุนไทยกับสวนยางขนาดใหญ่ในภาคเหนือ ความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับจีนข้างต้นในการเชื่อมโยง (Connectivity) จีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนจีนจากต่างประเทศ (ผ่านความร่วมมือกับบริษัทไทยหรือรูปแบบอื่น ๆ) กลุ่มทุนในประเทศจากส่วนกลาง ภาคใต้ และท้องถิ่นที่มีทุนเศรษฐกิจสะสมมากพอสามารถเข้ามากว้านซื้อที่ดินแปลงใหญ่

ในภาคอีสานและภาคเหนือเพื่อลงทุนปลูกสวนยาง ราคอยตลาดยางในจีนที่กำลังเปิดขึ้นบนเส้นทางความร่วมมือในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ จะพบว่า ภาคเหนือตอนบน แม้ว่า เกษตรกรรายย่อยเป็นกลุ่มหลักที่ปลูกยาง แต่ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาที่ราคายางในตลาดโลกมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ได้สร้างแรงจูงใจให้กับกลุ่มทุนผู้ประกอบการกิจการอื่น ๆ จากส่วนกลาง นักธุรกิจ นักลงทุนในพื้นที่ นักการเมือง และเจ้าของสวนยางรายใหญ่จากภาคใต้ที่ต้องการขยายหรือแก้ปัญหาขาดแคลนแรงงานกรีดยาง และที่ดินในภาคใต้มีราคาแพง⁹ ต่างหันมาซื้อขายที่ดินเพื่อลงทุนปลูกสวนยางขนาดใหญ่ในภาคเหนือและภาคอีสาน

จากการสำรวจ พบว่า มีกลุ่มคนที่ทำธุรกิจสวนยางเป็นแปลงขนาดใหญ่ ๆ อย่างน้อย 3 กลุ่ม คือ *กลุ่มแรก* บริษัทขนาดใหญ่ เช่น บริษัท เทอราโกร จำกัด ในเครือกลุ่มบริษัท พรธรนิธ หรือกลุ่มอุตสาหกรรมการเกษตรของนายเจริญ สิริวัฒนภักดี¹⁰ เริ่มธุรกิจสวนเกษตรกรรมขนาดใหญ่ โดยบุกเบิกปลูกยางพาราตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 ช่วงที่รัฐบาลในยุคนั้นจัดทำโครงการส่งเสริมการปลูกยางล้านไร่ ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกยางพร้อมรับซื้อผลผลิตในรูปเกษตรพันธสัญญาด้วย *กลุ่มที่สอง* ผู้ประกอบการสวนยางจากภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไป ที่พบมากมาจากจังหวัดสงขลา ในที่นี้ งานวิจัยได้สำรวจพื้นที่แถบอำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย พบว่า เป็นกลุ่มคนที่รู้จักกันแล้วพากันมาซื้อที่ดินเป็นผืนใหญ่ อาจเป็นที่ดินผืนเดียวติดกันหรือที่ดินหลายแปลงแต่รวมกันแล้วมีขนาดพื้นที่ที่ซื้อเพื่อการปลูกยางตั้งแต่ 100 ไร่ขึ้นไป โดยมากเป็นที่ดินสำนักงานปฏิรูปเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) แต่มีบางคนที่สามารถซื้อที่ดินน.ส.3 ซึ่งราคาสูงกว่าไม่มากนัก คนที่มีสวนยางจำนวนมากที่สุด คือ ประมาณ 300 กว่าไร่ ไปจนถึงนับพันไร่¹¹ สำหรับพื้นที่ที่ปลูกยางกันมากมีอำเภอเชียงของ อำเภอเทิง อำเภอแม่จัน เป็นต้น โดยส่วนใหญ่เน้นซื้อที่ดินมีเอกสารสิทธิ์เพื่อเลี่ยงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต *กลุ่มที่สาม* กลุ่มคนที่แต่เดิมทำงานรับราชการหรือค้าขาย/เปิดร้านค้า เช่น ร้านขายของชำ ร้านซ่อมรถ เป็นต้น เริ่มสนใจทำสวนยาง ในแถบดอยหลวง บางคนมีพื้นที่ปลูกยางมากถึงกว่า 1,000 ไร่ ซึ่งเป็นคนในชุมชนที่ทยอยกว้านซื้อที่ดินในหลายหมู่บ้านในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมาเพื่อปลูกยางและได้จ้างแรงงานภายในหมู่บ้านดูแลสวนยางตามจุดต่างๆ

นอกเหนือจากการลงทุนปลูกยางแล้ว ยังมีกิจกรรมต่อเนื่องของยางที่กลุ่มผู้ประกอบการ บริษัทลงทุนต่าง ๆ เตรียมวางแผนดำเนินการต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มบริษัทที่ดำเนินกิจการเรื่องพันธุ์กล้ายาง อุปกรณ์ในการผลิต และการแปรรูปยาง เช่น กลุ่มบริษัท ศรีตรัง แอโกรอินดัสทรี จำกัด (มหาชน), บริษัท ไทยอ้อยยางพารา จำกัด (มหาชน), บริษัท ไทยรับเบอร์ลาเทคส์คอร์ปอเรชั่น (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน), องค์การสวนยาง, บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน), กลุ่มเปียร์ลิงก์, กลุ่มน้ำยางไทย และเครือเจริญโภคภัณฑ์ (ซีพี) ต่างเดินทางทำธุรกิจยางเพื่อการส่งออกโดยร่วมทุนเงินและญี่ปุ่นอย่างคึกคัก

ประการที่สี่ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ผ่านมา การที่เกษตรกรจำนวนมากตัดสินใจเปลี่ยนที่ดินจากสวนผลไม้บ้าง พืชระยะสั้นจำพวกมันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ขิง และพืชอื่นๆ ไปเป็นสวนยางจำนวนมากนั้น ไม่ได้เป็นเพราะนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมการปลูกยาง หรือเพราะราคายางสูงขึ้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เป็นเพราะประสบการณ์การทำเกษตรที่ผ่านมาของชาวบ้านเกิดปัญหาผลผลิตขายไม่ได้ราคา ดังเช่น ในภาคอีสาน ยางเข้ามาแทนที่การปลูกมันสำปะหลังที่กลายเป็นพืชเศรษฐกิจราคาตกต่ำตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2510 ขณะที่ในภาคเหนือ เช่น จังหวัดน่าน ก็พบว่า การลงทุนของเกษตรกรเพื่อปลูกส้มเขียวหวานตามการส่งเสริมของรัฐก็ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ในช่วงทศวรรษ 2530 เมื่อขายไม่ได้ราคาและผลผลิตตกต่ำลงเรื่อย ๆ จนชาวบ้านต้องออกไปทำอาชีพอื่นเพื่อหารายได้ หรือชุมชนตำบลเมือองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ก็ผ่านประสบการณ์ที่รัฐสนับสนุนให้ปลูกสวนผลไม้ เช่น ลำไย ส้ม ลิ้นจี่ มะม่วง ซึ่งพบว่า กว่า 10 ปีแล้ว ที่ไม่มีรายได้จากพืชผลไม้ เพราะราคามะม่วง ลำไยในท้องตลาดถูกลงมาก ไม่คุ้มกับการลงทุนด้านพัฒนาแหล่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์ของดิน จึงมักปล่อยสวนผลไม้ทิ้งไว้ ความล้มเหลวในสวนผลไม้ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านต่างเรียนรู้ถึงบาดแผลทางเศรษฐกิจ และการที่รัฐไม่ได้เข้ามาช่วยเหลืออย่างจริงจัง บริบททางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ทำให้ชุมชนภาคเหนือเข้าข้างพาราเป็น “พืชทางเลือก” ในเชิงเปรียบเทียบกับพืชอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ในการทดลองปลูกยางนี้ ชาวบ้าน

ก็ไม่ได้รับเอานโยบายรัฐมาใช้แบบ “ทุ่มสุดตัว” เหมือนที่ผ่านมา แต่ตอบรับนโยบายอย่างแตกต่างกันไปในกลุ่มต่าง ๆ ตามความรู้และฐานะทางเศรษฐกิจ แต่หลังจากที่ย่างเป็นที่รู้จักและเห็นถึงผลตอบแทนที่ดีกว่าพืชผลอื่นๆ ที่ได้พบจากเพื่อน ๆ ในชุมชน จึงเริ่มมีการผันตัวเองมาปลูกยางกันมากขึ้น จนขยายตัวอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

ประการที่ห้า เงื่อนไขทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม ยางเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่เติบโตได้ดีบนพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 800 เมตร มีความลาดเอียงของพื้นที่ไม่เกิน 15 องศา เนื้อดินร่วน ดินร่วนเหนียว ระบายน้ำและอากาศดี ขอบฝนและความชื้น ที่ผ่านมา เรามักพบเห็นสวนยางทางภาคใต้ด้วยเหตุผลของความชื้นและฝนที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม ในเขตภาคเหนือและภาคอีสานก็สามารถปลูกยางได้ แม้ว่ามีปริมาณน้ำฝนน้อย ความชื้นสัมพัทธ์น้อย และมีลมแรง แต่ลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ยังช่วยเอื้อให้ภาคเหนือและภาคอีสานสามารถปลูกยางได้เช่นกัน

สำหรับภาคเหนือตอนบน ยางพาราสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้ดี และพื้นที่เป็นเขตเชิงเขา ซึ่งใช้สำหรับการทำไร่หมุนเวียนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ทำไร่ข้าว ข้าวโพด พืชระยะสั้น ลักษณะของพื้นที่ที่เป็นเชิงเขามีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 800 เมตร มักจะปลูกยางได้ดี ดังตัวอย่างการปลูกยางในมณฑลยูนนาน (Wu et al., 2001) และในอินโดนีเซีย (Dijkman, 1951) ที่พบว่า การปลูกยางในระดับความสูงต่างๆ จะปลูกยางได้ดีในพื้นที่ระดับต่ำกว่าระดับน้ำทะเล 800 เมตร ด้วยลักษณะดังกล่าว สวนยางของเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และการทดลองปลูกของชาวบ้านส่วนใหญ่มักอยู่ตามไหล่เขาเชิงดอยที่ขึ้นมาจากแดนไร่ข้าวหรือไร่ข้าวโพดเดิมมากกว่าจะเป็นที่นาข้าว

การปลูกยางตามไหล่เขาเชิงดอยตามลักษณะทางกายภาพแล้ว เกิดขึ้นเพื่อหวังว่า อนาคตจะเปลี่ยนภาพของเชิงเขาที่ดูแห้งแล้งและโล่งเตียนในฤดูแล้ง ให้กลายเป็นป่าเขียวชอุ่มที่ปกคลุมไปด้วยต้นยาง ก่อนที่จะผลัดใบตามปารธรรมชาติ

เป็นเวลาหนึ่งเดือน สอนยางจึงถูกตั้งความหวังว่า จะช่วยเป็นแนวกันไฟจาก ปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นหลายครั้งในหน้าแล้งของภาคเหนือ และสามารถป้องกัน ปัญหาดินถล่มในหน้าฝน เพราะมีรากต้นไม้ใหญ่ช่วยเกาะยึด อีกทั้งเชื่อว่า ช่วยเพิ่มปริมาณน้ำฝน เพื่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่ดีขึ้น ตลอดจนทำให้ ภาพของภูเขาที่เคยโล่งเตียนเปลี่ยนเป็นพื้นที่สีเขียวจากสวนยางพาราได้ อย่างไรก็ตาม เราอาจจะพบเห็นการปลูกสวนยางในนาข้าวอยู่บ้างในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรรายย่อยจะเปลี่ยนนาข้าวที่เป็นนาปีน้ำฝนที่มีน้ำน้อย ไม่มี น้ำแช่ขัง ไปสู่การทำสวนยางเพื่อยกระดับรายได้ของตน

ผลกระทบจากยางพาราและการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น ภาคเหนือ

O'Brien (ed.) (1999) ได้ศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสวนยางในกัมพูชา เอาไว้อย่างน่าสนใจว่าทำให้เกิดการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้าน ซึ่งส่งผล โดยตรงต่อการทำมาหากินและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น การลดลงของพื้นที่ป่าและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร รายได้ ของชาวบ้านจากการเก็บหาของป่าลดลง ผลภาวะทางอากาศจากการเผาป่าเพิ่มขึ้น การระบาดของหนูและแมลง เนื่องจากที่ดินถูกปล่อยทิ้งไว้ในสภาพเสื่อมโทรม แหล่งน้ำเริ่มมีมลภาวะจากสารเคมีทางการเกษตร และมลภาวะจากการแปรรูป ยาง โดยขาดระบบบำบัดที่มีประสิทธิภาพ และการพังทลายของหน้าดิน จากการ ขยายตัวของพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

ในกรณีของภาคเหนือตอนบนนั้น ในเชิงเปรียบเทียบกับสิ่งที่พบในกัมพูชา มีทั้งในส่วนที่เกิดขึ้นแล้ว บางส่วนที่อาจมีความเสี่ยงจะเกิดขึ้นในอนาคต ในส่วนนี้ ผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลจากชุมชนทุ่งกล้วย อำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา (อรุณญา, 2554) เป็นตัวอย่างในการนำเสนอผลกระทบหลากหลายด้าน และความพยายาม ปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือต่อสิ่งที่เกิดขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของชุมชน 2) ผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และการปรับเปลี่ยนแบบแผนทางสังคม และ 3) ผลกระทบด้านระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อม

ประเด็นแรก ผลกระทบทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของชุมชน

ในแง่ผลกระทบทางเศรษฐกิจนั้น มีทั้งในแง่บวกและแง่ลบบนข้อจำกัดในเงื่อนไขของกลุ่มคนที่มีทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม วัฒนธรรมที่ต่างกัน ความแตกต่างหลากหลายในการลงทุนปลูกยางของชาวบ้าน มักมีสาเหตุมาจากสถานะทางเศรษฐกิจ และระยะเวลาก่อนหรือหลังในการเริ่มปลูกยาง กล่าวคือในกลุ่มคนที่มีฐานะ มีทุนทางเศรษฐกิจ มีที่ดินมากพอ และมีเครือข่ายที่เคยทำการปลูกสวนยางมาก่อน มีความรู้ ข้อมูลประสบการณ์ก็สามารถปรับตัวได้ ขณะที่ในรายของกลุ่มที่เริ่มปลูกและมีที่ดินมากพอ ตลอดจนมีทุนรอน และความรู้จากเครือข่ายเกษตรกรเหล่านี้ได้พยายามปรับตัวทางเศรษฐกิจ ไม่ถนัดตัวเองไปกับพืชชนิดใหม่มากนัก แต่ทำการทดลองโดยการสร้างความเสี่ยงหลากหลายของพืชพันธุ์ และความหลากหลายของแปลงที่ปลูก ทั้งนี้ เพื่อลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจที่อาจจะได้รับจากการทำสวนยางบนเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป

การที่ยางพาราเข้ามาในชีวิตของเกษตรกรภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะในเขตตำบลทุ่งกล้วยที่สามารถริดยางและขายแผ่นยางได้ในราคาดี ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของครัวเรือน คนทุ่งกล้วย โดยเฉพาะรุ่นแรก ๆ ตัดสินใจนำยางกลับมาปลูกและสามารถริดได้น้ำยางขายในปัจจุบัน สิ่งที่เปลี่ยนชัดเจนคือ *ประการแรก* เศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนดีขึ้น เมื่อเทียบกับการทำเกษตรแบบที่ผ่าน ๆ มาที่เคยล้มเหลว และทำให้ต้องออกไปเป็นแรงงานนอกหมู่บ้าน ทั้งนี้ เป็นเพราะสวนยางกริดขายได้ราคาดี มีเงินเป็นกอบเป็นกำ หลายคนปลดหนี้สินเดิม จ่ายค่าดอกเบี้ยกู้ยืมเงินเพื่อการเกษตรอื่น ๆ มีเงินทองจับจ่ายใช้สอยคล่องมือมากขึ้น หรือหมดไปกับการบริโภคเชิงปัจเจก เช่น ซักรีดยนต์ โทรศัพทมือถือ เครื่องใช้ไฟฟ้า ต่อเติมบ้านใหม่ปรับเปลี่ยนเป็นครึ่งตึกครึ่งไม้ หรือเป็นตึก รั้วไม้ก็เปลี่ยนเป็นรั้วคอนกรีตให้ดูมั่นคงมีฐานะขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรทุ่งกล้วยจำนวนมากก็ไม่ได้นำรายได้จากการขายยางมาใช้ในการบริโภคเชิงปัจเจกเพียงอย่างเดียว แต่สะสมทุนที่ได้จากยางไปลงทุนกับอนาคตอย่างน้อยใน 2 รูปแบบ คือ *การลงทุนในปัจจุบันการผลิตเพิ่มเติม* เช่น ซื้อที่ดินเพิ่มเพื่อขยายสวนยาง ซื้อรถไถ รถกระบะ

หรือยานพาหนะ เครื่องมือทางการเกษตร ซื้อมือปูล้างดินในสวนผักอื่น ๆ และ การลงทุนเพื่ออนาคตของลูกหลาน เช่น การขายสวนยางเพื่อให้เป็นทรัพย์สินสมบัติของลูกหลาน เป็นอนาคต หรือลงทุนทางการศึกษาให้ลูกหลานไปเรียนในสถานศึกษาที่ดีในเมืองใหญ่ มีเงินจับจ่ายใช้สอย และมีทางเลือกทางการศึกษามากขึ้น

ประการที่สอง สวนยางได้เปิดโอกาสให้วัยแรงงาน-ลูกหลานกลับบ้าน กรณีนี้ เกิดขึ้นจากแรงงานสำคัญในสวนยางของคนทุ่งกล้วยส่วนใหญ่เป็น “แรงงานในครัวเรือน” สามี ภรรยา ลูกชาย ลูกสาว ญาติพี่น้อง ปัจจุบันชาวบ้านทุ่งกล้วยแทบไม่ต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านอีกต่อไป เพราะว่า คนทุ่งกล้วยเปลี่ยนเป็นเจ้าของสวนยางกันหมด หรือรวมหุ้นทำสวนยาง และใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการกรีดยางและสวนผักอื่น ๆ เมื่อคนทุ่งกล้วยรู้สึกว่าการมีชีวิตมีความมั่นคงมากขึ้น ส่งผลต่อความรู้สึกของคนรุ่นลูกรุ่นหลาน มีแนวโน้มที่พวกเขาสนใจในการเป็น “เกษตรกร” ตามรอยคนรุ่นพ่อแม่ เช่น ลูกหลานที่ออกไปเรียนหนังสือหางานทำข้างนอกไม่ได้ ก็กลับมาบ้านช่วยกรีดยาง หรือลูกหลานบางคนออกไปทำงานที่อื่น ทำงานโรงงาน มีเงินเดือน และค่าแรงน้อยกว่า ก็ตัดสินใจเลือกโอกาสกลับบ้านช่วยกรีดยางเป็นแรงงานเพิ่มเติมในครอบครัว เพื่อลดต้นทุนค่าจ้างแรงงาน และได้รายได้ที่ดีกว่ารายได้จากภายนอก

อาจกล่าวได้ว่า กรณีของคนทุ่งกล้วยกับเศรษฐกิจยางไปด้วยกันได้ดี เป็นเพราะเริ่มต้นก่อนคนอื่น ๆ ปัจจุบันคนทุ่งกล้วยสามารถกรีดยางได้แล้ว ขณะที่ชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ในภาคเหนือตอนบนเพิ่งเริ่มเพียงไม่ถึง 5 ปี ยังต้องรอต้นยางเติบโตมากกว่า 6 ปี จึงสามารถกรีดยางได้ และระหว่างรอยางเติบโตก็จำเป็นต้องไปทำงานอื่นเพื่อสร้างรายได้ หรือต้องแบ่งสันปันส่วนที่ดินเพื่อปลูกพืชเกษตรหารายได้ก่อนที่จะได้กรีดยางเพื่อขาย

สำหรับคนทุ่งกล้วยและชุมชนเกษตรภาคเหนือบางกลุ่มที่ผ่านมา ในสภาวะที่ยังไม่แน่ใจกับนโยบายรัฐต่อเรื่องยาง พวกเขาได้พยายามปรับตัวต่อการดำรงชีพกับเศรษฐกิจสวนยางอย่างมาก ที่ผ่านมารวมักพบเห็นครัวเรือนเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือปรับตัวกับการดำรงชีพด้วยการ “สร้างความหลากหลาย” เช่น ความหลากหลายของอาชีพทำเกษตร และนอกภาคเกษตรไปพร้อมกัน (Rigg,

2001) การเป็นแรงงานรับจ้างชั่วคราว หรือการสะสมทุนของเกษตรกรรายจากการทำการผลิตนอกภาคเกษตร โดยใช้แรงงานในภาคการเกษตรเป็นแรงงานในการทำการผลิต (Jamaree, 1996) การสร้างความหลากหลายของรูปแบบการเกษตร (ยศ, 2544) เพื่อลดความเสี่ยงในการดำรงชีพของตนในสภาวะใหม่ๆที่กำลังเข้ามา

สำหรับเกษตรกรรายย่อยที่กำลังอยู่กับสวนยางก็สร้าง “ความหลากหลาย” ในด้านต่างๆ เพื่อลดความเสี่ยงที่อาจจะต้องรับมือกับสถานการณ์ใหม่ๆที่กำลังมา โดยรูปแบบการปรับเปลี่ยนเพื่อลดความเสี่ยงในเศรษฐกิจสวนยางที่พบมีอย่างน้อย 2 ประการ คือ

ประการแรก การสร้างความหลากหลายในการทำการเกษตร หมายถึง การปรับรูปแบบการใช้ที่ดิน ด้วยการสร้างความหลากหลายของแปลงเกษตร เช่น การจัดสรรที่ดินการเกษตรอย่างหลากหลาย ในเขตทุ่งกุลารั้วมีแปลงเกษตรอย่างน้อย 3 แปลง คือ แปลงข้าวเพื่อบริโภค (ในกรณีที่มีน้ำฝน หรือนาเหมืองฝาย ซึ่งไม่เหมาะแก่การเปลี่ยนเป็นสวนยาง) แปลงที่สอง คือ สวนยาง ซึ่งเปลี่ยนมาจากที่ไร่ข้าว และไร่ข้าวโพดเดิม หรือเปลี่ยนจากสวนผลไม้ พวกลำไย มะม่วง ซึ่งมักอยู่บริเวณไหล่เขา และแปลงที่สาม คือ แปลงปลูกพืชเงินสด เช่น ข้าวโพด ถั่ว งา สลับสับเปลี่ยนกันไประหว่างข้าวกับพืชเงินสด นอกจากนี้ ยังมี *การปรับรูปแบบการปลูกพืชด้วยการสร้างความหลากหลายของพืชพันธุ์ในแต่ละแปลงเกษตร* โดยหลักการที่แต่ละแปลง “เกษตรไม่ปลูกพืชชนิดเดียว และต้องใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่ามากที่สุด” มีการปลูกพืชอื่นๆ ไม่ว่า พืชผักสวนครัวที่ใช้ทำอาหาร เช่น พริก ขิง ข่า บวบ ฯลฯ ทั้งในที่นา ที่สวน และที่สวนยาง อีกทั้งปลูกพืชอาหารอื่นๆ เพื่อขาย เช่น แทรกต้นกล้วย มะละกอ ตามสวนต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในสวนยางนั้น โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเรียนรู้การปรับ “พืชร่วมยาง” เข้ามาปลูกในที่ดินระหว่างต้นยาง เช่น ช่วง 2-3 ปีแรกของสวนยางปลูกข้าวไร่ระหว่างแนวปลูกยาง และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวมาจำหน่ายการบริโภคของครัวเรือน แต่ปีที่ 4 เมื่อยางเริ่มโตต้องปล่อยให้โตต่อไป หรือทำฟาร์มเลี้ยงไก่ในสวนยางที่พอมีรายได้ อย่างไรก็ตามยังมีวิธีการปรับที่หลากหลายในเงื่อนไขแตกต่างกัน เช่น ในรายที่มีที่ดินแปลงเดียว

บางครั้งเรือเริ่มเช่าหรือซื้อที่ดินจากหมู่บ้านข้างเคียง เพื่อใช้ปลูกข้าวบริโภค ในครัวเรือน เพื่อลดภาระการยังชีพ หรือทำงานรับจ้างเพื่อหาเงินมาเจือจุนครอบครัว ในช่วงรอผลผลิตขายครั้งแรก บางครัวเรือนหันมาเป็นนายหน้าขายกล้วยให้แก่มหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่เริ่มหันมาสนใจการปลูกกล้วย ภายใต้การส่งเสริมอย่างเข้มข้นของรัฐบาลและภาคเอกชนจากจีน ขณะที่กลุ่มผู้มีประสบการณ์จากการปลูกและกรีดยางแล้ว บางส่วนเริ่มเปลี่ยนตัวเองกลายเป็น “มืออาชีพอิสระ” หารายได้เพิ่มด้วยการรับจ้างปลูกยางหรือกรีดยางให้เอกชนหรือในแปลงอื่นๆ ของชาวบ้าน

ประการที่สอง การปรับเครื่องมือทางสังคมวัฒนธรรม พบว่า มีการปรับกลไกทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อรับมือกับเศรษฐกิจการเกษตรยางที่เข้ามาใหม่ ใน 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก การจัดสรรแรงงาน-เครือญาติ-ทุนพึ่งพิง กรณีนี้แตกต่างไปตามปัจจัยการผลิตของแต่ละกลุ่ม ไม่ว่า ในรายของเกษตรกรที่มีเงินสะสมน้อยในการลงทุนจะต้องพึ่งพิงเงินสะสมจากภายนอก เช่น ลูกหลานที่ส่งเงินกลับบ้าน เพื่อนำเงินเหล่านั้นมาลงทุนเพิ่มเติมในการเกษตรและอื่นๆ ขณะที่เกษตรกรกลุ่มอื่นๆ สามารถลงทุนได้ เช่น ในกรณีกลุ่มเกษตรกรที่มีฐานะดีไม่เดือดร้อนมากนัก เพราะว่าอาชีพหลักที่ทำรายได้มาจากนอกภาคการเกษตร เช่น มีรายได้ประจำจากเงินเดือน หรือมีร้านค้าของชำ มีที่ดินอื่นๆ ให้เช่าในกลุ่มเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นตัวอย่างในการทำไร่จากการมีที่ดินเท่านั้น นอกจากนี้ การมีรายได้มาจากภาคอื่นๆ ทำให้มีเงินลงทุนมากพอสมควร การจัดสรรแรงงานโดยส่วนใหญ่จึงเกิดจากการจ้างแรงงานด้วยเงินมากกว่าวิธีอื่นๆ ขณะที่ในรายฐานะปานกลางที่มีรายได้หลักจากการเกษตร จำเป็นต้องจัดสรรแรงงานแบบผสมผสาน คือ ใช้แรงงานของครอบครัวผสมกับการจ้างแรงงานในบางโอกาสที่เป็นงานหนักและใช้คนมาก ทั้งนี้ เพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่ายและสามารถเหลือเงินสะสมมาลงทุนในยาง ขณะที่ในรายยากจน จะพบว่า ที่ดินมีน้อยอยู่แล้ว ซึ่งใช้สำหรับปลูกข้าวเพื่อบริโภค และมีพืชระยะสั้นเพื่อขาย แต่รายได้หลักอื่นๆ มาจากการขายแรงงานประจำวัน ซึ่งก็พบว่า อาจมีความไม่แน่นอนเช่นกัน ในกลุ่มนี้ การจัดสรรแรงงานเพื่อการเกษตรในสวนยาง ไม่สามารถจ้างแรงงานได้ แต่ต้องใช้แรงงานของตนเองและครอบครัวอย่างเข้มข้น

ในรายกลุ่มฐานะปานกลางและฐานะยากจนนั้น ระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเพื่อนบ้านได้เข้ามาเป็นแรงหนุนสำคัญ เพราะ 2 กลุ่มนี้จำเป็นต้องลดต้นทุนการจ้างแรงงาน การพึ่งพิงเกิดขึ้นผ่านการแลกเปลี่ยนแรงงานกันภายในกลุ่มเครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน อีกทั้งมีการให้ความช่วยเหลือเรื่องความรู้ ส่วนที่สอง การสร้างกลุ่มเครือข่ายรูปแบบต่างๆ เพื่อเอื้อต่อการทำกิจกรรมเกษตรกร ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันทั้งเป็นทางการ จัดตั้งโดย สกย. หรือรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการของชาวบ้านเอง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและช่วยลดต้นทุนการผลิตในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุนการผลิตจากการต้องซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพง กลุ่มยางพาราเพื่อช่วยต่อรองผู้ค้ารับซื้อและราคาตลาดในระบบประมูล และเพื่อซื้อต้นกล้า ปักจ้ยต่างๆ ในราคาถูกลง ตลอดจนเป็นหนทางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ระหว่างกัน

ประเด็นที่สอง ผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงแบบแผนชีวิตทางสังคม

กรณีบ้านทุ่งกล้วย จังหวัดพะเยา ในภาคเหนือตอนบน ภายหลังเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจการเกษตรไปสู่สวนยางเพิ่มมากขึ้น ผลที่เห็นได้ชัด คือ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนที่อยู่อาศัย และการเปลี่ยนตารางชีวิตการทำงานให้สอดคล้องกับงานในสวนยาง ในแง่นี้ สวนยางส่งผลต่อเรื่องอย่างสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในภาคเหนือตอนบน

การเปลี่ยนตารางชีวิตการทำงาน มีสาเหตุมาจากการทำงานกรีดยางที่บังคับให้ต้องทำงานในเวลากลางวัน และตัวสวนยางที่อยู่ไกลจากชุมชน ส่งผลให้ต้องจัดตารางเวลาในการทำงานใหม่ที่แตกต่างไปจากวิถีเกษตรแบบเดิม ซึ่งชาวบ้านก็รู้สึกว่ามีทั้งข้อดีข้อเสียที่ต้องแลกและเผชิญหน้ากับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับชีวิตปัจจุบัน

เกษตรกรรายย่อยเขตทุ่งกุล้ายมักใช้แรงงานครัวเรือน ที่ต้องทำงานหนักด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ การทำสวนยาง โดยเฉพาะการกรีดยางปกติทำตอนกลางคืน และส่วนใหญ่กรีดทุกวันในช่วง 8-9 เดือน มีเพียงช่วงเว้นของแต่ละปีเพียง 3-4 เดือน ที่เรียกว่า “พักยาง” (คือ ระหว่างเดือนมกราคม-เมษายน) โดยพิจารณาจากใบยางว่าร่วงเร็วหรือไม่ ทุก ๆ วัน ในช่วง 8-9 เดือนตลอดปี ตารางชีวิตในการทำงาน หมายถึง การออกไปกรีดยางทุก ๆ วัน¹²

ผลจากการทำสวนยางที่เปลี่ยนตารางเวลาในการทำงานจากกลางวันเป็นกลางคืน มี *ข้อดี* ที่ความรู้สึกรู้สึกของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยน คือ จากเดิมเคยมีเวลารว่างจากเรือกสวนไร่นาก็มักมีกิจกรรมรวมกลุ่มพูดคุย ดื่มเหล้า แลกเปลี่ยนสนทนากัน แต่เมื่อสวนยางเข้ามา เวลาที่ถูกกำหนดจากการทำสวนยางทำให้มีเวลารว่างน้อยลงมาก ต้องขยันขึ้น ทำงานแข่งกับเวลา ทำให้คนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ชาย จากเดิมที่เคยกินเหล้าในช่วงเย็นหลังทำไร่ทำนา ก็เปลี่ยนไปไม่กินเหล้าตอนเย็น เพราะหากกินเหล้าก็ไม่สามารถตื่นกลางดึกเพื่อกรีดยางได้ หรือสุขภาพร่างกายจะเสื่อมโทรมจนทำงานไม่ได้ นอกจากนี้ เมื่อไม่กินเหล้าแล้ว ปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัวก็ลดน้อยลงตามมาด้วยเช่นกัน ส่วน *ข้อเสีย* พบว่าเกิดปัญหาสุขภาพเสื่อมโทรมจากการทำงานหนัก ซึ่งเป็นแนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้นอย่างมาก ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มมีปัญหา “โรคจูบ” ที่มาจากการพักผ่อนน้อยเกินไป และร่างกายปรับตัวไม่ได้จากการเปลี่ยนตารางทำงาน นอกจากนี้ ปัญหาเรื่องสุขภาพอื่นๆ ที่เป็นแนวโน้มเกิดขึ้นกับเกษตรกรสวนยาง ก็คือ ปัญหาการแพ้สารเคมี เช่น การถูกกรดฟอร์มิคที่ผสมอยู่ในการทำยางแผ่นกัดมือ โรคเวียนหัว อันเนื่องมาจากกลิ่นสารเคมีและกลิ่นยางที่ตากเอาไว้ในรั้วบ้าน หรือการติดเชื้อไข้มาลาเรีย หรือโรคซิคุนกูญา อันเนื่องมาจากยุงที่เป็นพาหะอยู่ในสวนยางพารา เป็นต้น

การเปลี่ยนแบบแผนที่อยู่อาศัย ในอดีตนั้น สวนเกษตรกร ที่ไร่ ที่นา และที่บ้าน มักไม่ห่างกันมากนัก หรือหากเป็นที่ไร่เชิงเขา ชาวบ้านทุ่งกุล้ายก็สามารถเดินทางกลับมาพักผ่อนที่บ้านในเขตชุมชนได้ แต่ปัจจุบัน หลังจากปลูกสวนยางไว้ตามที่ไร่เชิงเขาทดแทนไร่ข้าวโพดเดิม ประกอบกับการต้องตื่นทำงานกลางดึกเพื่อกรีดยาง สภาพเช่นนี้ส่งผลให้เกษตรกรที่มีสวนยางตามเชิงเขาที่ไร่ปลายดอยมักสร้างบ้านพัก

เอาไว้ในสวนยางเพื่อพักผ่อนและหุงหาอาหารในสวน จากนั้นตื่นกลางดึกออกไปทำงานในสวนยางได้ทันที ในกรณีทุ่งกล้วย เกษตรกรจำนวนมากตัดสินใจไปตั้งเรือนพักอยู่ในสวนยางด้วยเหตุผลหลายประการ คือ ก) เพื่อประหยัดเวลาในการเดินทาง และเพื่อความสะดวกในการเดินทางจากตัวชุมชนเข้าสู่สวนยางที่ห่างไกลกันหลายกิโลเมตร ข) เพื่อเฝ้าสวนยาง ในกรณีที่มีโจรขโมยข้าวของเครื่องใช้ที่มีค่าของสวนยาง ไม่ว่า เครื่องรีดแผ่น ยางแผ่นที่ตากเอาไว้ในสวน เป็นต้น การไปตั้งเรือนพักอยู่ไกลออกห่างจากชุมชน ตลอดจนการมีตารางชีวิตการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไป ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเรื่องของ **“เวลาและพื้นที่”** อย่างสำคัญในชีวิตประจำวันของเกษตรกรภาคเหนือ

การเปลี่ยนทั้งแบบแผนที่อยู่อาศัยและตารางชีวิตการทำงาน ส่งผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแบบแผนชีวิตทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน ที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในภาคเหนือตอนบน ซึ่งแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมระดับครอบครัวและชุมชน ได้แก่ *ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว* การเปลี่ยนเวลาทำงานจากตอนกลางวันไปเป็นตอนกลางคืน หรือต้องทำงานทั้งกลางวันและกลางคืน ทำให้เวลาในการพบหน้า พูดคุย และกินข้าวด้วยกันกับลูกและคนในครอบครัวลดน้อยลง โดยเฉพาะเข้าวันจันทร์ถึงวันศุกร์ไม่ได้พบหน้าลูก เหลือเพียงวันเสาร์-อาทิตย์ หรือเมื่อทางโรงเรียนเชิญเข้าร่วมประชุมก็อาจจะต้องหยุดกรีดยางแล้วไปประชุม ส่วน *ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน* ที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนภาคเหนือตอนบนมักอยู่บนพื้นฐานของครอบครัว เครือญาติ และภายในชุมชนที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งสังเกตได้จากการมีส่วนร่วมในงานบุญ งานประเพณี และ/หรืองานของชุมชนที่มักจะมาร่วมกันช่วยงานตามกำลัง แต่ปัจจุบัน พบว่า แนวโน้มความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เริ่มลดน้อยถอยลง มีเวลาน้อยลงสำหรับการไปร่วมงานส่วนรวม หรืองานชุมชน การจะไปหรือไม่ไปร่วมงาน เริ่มต้องพิจารณาจาก “ความใกล้” หรือ “ความห่าง” ของความสัมพันธ์ โดยเลือกไปเฉพาะงานของญาติที่ใกล้ชิด หรือเพื่อนบ้านสนิทเท่านั้น ถ้าเป็นงานของเพื่อนบ้านทั่วไป บางครั้งก็อาจจะไม่ไป เพราะว่าต้องรีบเข้านอนเพื่อลุกไปกรีดยาง

ในแง่นี้ ตั้งข้อสังเกตได้ว่า ระบบเกษตรยางได้เปลี่ยนความสัมพันธ์ระดับชุมชนอย่างน้อย 2 ด้านหลักๆ คือ ด้านแรก การ “ฮ่อม” เงิน เพื่อช่วยงานบุญ งานประเพณีของชุมชนมีจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้ เป็นเพราะรายได้ทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมีมากขึ้นจากการผลิตยาง ทำให้ชาวบ้านไม่ลังเลในการบริจาคเงิน หรือ การเรียกรับเงินจากหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อร่วมช่วยเหลือในงานบุญต่างๆ งานประเพณี หรืองานที่ชุมชนจัดขึ้น ขณะที่อีกด้าน กลับพบว่า ชาวบ้านเริ่มให้ “เวลา” ในการร่วมงานบุญ งานประเพณี และงานชุมชนน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด และจำเป็นต้องจัดระบบเข้าร่วมงานต่างๆ ของเครือญาติ ชุมชน โดยพิจารณาตามเงื่อนไขเวลาและความสำคัญของงานนั้นๆ

ประเด็นที่สาม ผลกระทบด้านระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

ในกรณีนี้ บ้านทุ่งกล้วยกำลังเกิดผลกระทบด้านระบบนิเวศโดยภาพรวมอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1) ปัญหาน้ำเสียจากการปล่อยน้ำกรดจากการกระบวนการผลิตยางแผ่น ซึ่งมีการใช้กรดเป็นส่วนผสมหลักจะทำให้เกิดปัญหาในชุมชน ซึ่งมักเกิดกับกลุ่มเกษตรกรที่เริ่มกรีดยางและเข้าสู่กระบวนการผลิตยางแผ่น มีการใช้กรดฟอสฟอริกเป็นส่วนผสมของการจับตัวของน้ำยางและมีการใช้น้ำในปริมาณมาก เพื่อช่วยในการผลิตยางแผ่น น้ำเสียเหล่านี้ถูกทิ้งลงในร่องน้ำ ลำเหมืองโดยตรง หรือทิ้งลงดินโดยตรง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว แนวโน้มปัญหานี้สามารถแก้ไขได้หากสร้าง “ระบบการจัดการน้ำเสีย” ก่อนทิ้งลงสู่ลำน้ำ จัดระเบียบกฎเกณฑ์ที่ช่วยในการสอดส่องดูแลปัญหาร่วมกันในระดับชุมชน

2) การปลูกยางเป็นแปลงขนาดใหญ่กำลังทำให้น้ำใต้ดินและบนผิวดินเริ่มหายไปจากระบบนิเวศ ดังที่ชาวบ้านทุ่งกล้วยเองก็เปรยว่า “เมื่อสวนยางมา น้ำในลำน้ำและระบบน้ำโดยรวมเริ่มหายไป” จะพบว่า สายน้ำของตำบลทุ่งกล้วยเป็นสายน้ำขนาดเล็ก และมีท่อส่งน้ำที่ไม่ใช่แบบคอนกรีต ที่ผ่านมาในช่วงหน้าแล้งน้ำใช้ของหมู่บ้านไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค ขณะที่กระบวนการผลิตยางแผ่นต้องใช้น้ำจำนวนมาก แนวโน้มในอนาคตจำเป็นต้องคำนึงถึงการใช้น้ำภายใน

ชุมชนที่อาจเกิดความขาดแคลนขึ้นได้ ซึ่งปัญหานี้จำเป็นต้องวางแผนทั้งระบบต่อการใช้น้ำในชุมชน สร้างแหล่งน้ำใช้ กักเก็บน้ำทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน ในที่ไร่ สวนยาง และองค์กรชุมชนควรเข้มแข็งมากพอในการจัดระเบียบการใช้น้ำ ที่วางอยู่บนหลักการ “ความเป็นธรรม-เท่าเทียม และใช้อย่างรู้คุณค่า”

3) การเปลี่ยนที่น่าน้ำฝนไปเป็นสวนยางที่มีแนวโน้มมากขึ้นเรื่อย ๆ แนวโน้มนี้ถือเป็นความเสี่ยงที่น่าเป็นห่วง เพราะเป็นการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมกับพืช ทำให้น้ำยางด้อยคุณภาพ ขณะเดียวกันเป็นการลดทอนความหลากหลายของการทำแปลงเกษตร พืชพันธุ์ และลดความหลากหลายของอาหารเพื่อการยังชีพ ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพิงผลผลิตตัวเงินจากยางเพื่อซื้อข้าวกินเป็นหลัก

ในกรณีนี้ ด้วยเพราะราคายางที่สูงขึ้น และการเห็นผู้ปลูกยางและได้กรีดยางมาก่อนกำลังประสบความสำเร็จอย่างมาก จึงทำให้ชาวบ้านจำนวนมากที่ยังไม่มีสวนยางสนใจปลูกยางเอาอย่างบ้าง เหตุผลหลัก ๆ ที่น่าน้ำฝนมาเป็นสวนยาง เป็นเพราะ 1) ส่วนต่างของราคายางกับราคาข้าวต่างกันมาก ขณะที่ยางสร้างรายได้ทุกวันต่างจากการปลูกข้าวที่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง 2) ที่นาดังกล่าวเป็นที่น่าน้ำฝน ไม้ไผ่น้ำเหมือง ดังนั้น การตัดสินใจเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดิน เป็นเพราะสภาพดินและน้ำไม่แน่นอน ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอนด้วย ซึ่งบางปีข้าวและพืชอื่นไม่คุ้มกับการลงทุน 3) บริเวณที่นารอบ ๆ ปลูกยางกันหมด ร่มเงาของยางบังแดดต้นข้าวแปลงอื่น ทำให้ได้ผลผลิตน้อย จึงจำเป็นต้องปลูกยางแทน

ปัจจุบัน ชาวกู้ก้วยจำนวนไม่น้อยกำลังตัดสินใจเปลี่ยนที่นาฉ่ำฝนที่อยู่ห่างไกลเหมืองฝายไปเป็นสวนยาง ด้วยเพราะประเมินว่า ผลผลิตและรายได้จากยางคึกมกว่าการปลูกข้าวและพืชระยะสั้น แม้ว่าจะระดับความสูง ความชื้นจะไม่เหมาะกับการเติบโตของยางก็ตาม

4) *ปัญหาเรื่องที่ดิน-ที่ป่า-การรุกป่า* ซึ่งพบแนวโน้มของคนกู้ก้วยขยายพื้นที่การทำสวนยางออกไปยังพื้นที่อื่น ๆ แม้ว่าจะไม่ใช่ในเขตป่า แต่มีข้อสังเกตก็คือ แนวโน้มของกลุ่มเกษตรกรบางกลุ่ม เช่น กลุ่มชาวม้ง และเมี่ยน ที่เปลี่ยนที่ไร่เชิงเขาไปปลูกยาง โดยที่ไม่มีที่ดินแปลงอื่นทำเกษตรระหว่างรอไถ่ขายโต จะทำให้เกิดการขาดแคลนที่ดินสำหรับการปลูกข้าวไร่และพืชเงินสดระยะสั้นสำหรับใช้จ่ายในชีวิตประจำวันรอบปี กรณีเหล่านี้มีความเสี่ยงที่อาจต้องแสวงหาที่ดินเพิ่มเติม

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มการเปลี่ยนที่นาฉ่ำฝนเป็นสวนยางและปัญหาการรุกรานนั้น จะพบว่า เป็นแนวโน้มที่เกิดขึ้นกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รัฐบาลสนับสนุนการปลูกยางจนเกิดผลกระทบตามมา ดังเช่น งานวิจัยของ Liu Wenjun และคณะ (Liu et al., 2006) พบว่า การขยายตัวของสวนยางในเขตสิบสองปันนา ประเทศจีน กลับทำให้เกิดผลกระทบต่อการสูญเสียที่ดินเพื่อการเกษตรและป่าเขตร้อนขึ้นอย่างมาก ซึ่งเสนอให้รัฐบาลพิจารณานโยบายการขยาย “อุตสาหกรรมเขียว” (Green industries) อย่างรอบคอบ ไม่เช่นนั้นอาจจะเกิดผลกระทบในอนาคต หรือนงานวิจัยของ Hongmei Li และนักวิจัยร่วม (Li et al., 2007) ที่ศึกษาการขยายตัวของสวนยางเป็นแปลงขนาดใหญ่ในกลุ่มชาวนาในเขตมณฑลสิบสองปันนา จังหวัดยูนนาน ทางตอนใต้ของประเทศจีนจนส่งผลกระทบต่อป่าเขตร้อนในบริเวณนั้น ๆ พบว่า มีการขยายตัวของสวนยางพาราเข้าไปแทนที่ไร่ย้ายที่ (Shifting cultivation) ในเขตพื้นที่ระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเล 800 เมตร งานวิจัยดังกล่าวได้เสนอว่า ไม่ควรที่จะปลูกยางพาราในพื้นที่ป่าที่ต่ำกว่านั้น และควรรักษาป่าในเขตพื้นที่สูง รวมทั้งป่าชายน้ำ ป่าริมแม่น้ำเอาไว้ หากจำเป็นต้องปลูกสวนยางก็ควรที่จะปลูกในเขตพื้นที่ไม้พุ่มหรือพื้นที่ที่ถูกเพิกเฉยในเขตเนินเขาสูง

นอกจากนี้ เรายังพบข้อถกเถียงเรื่องการฟื้นตัวของพื้นที่สีเขียว/ป่าเสื่อมโทรม/การลดไฟฟ้าที่ถูกใช้ เพื่อกล่าวถึงประโยชน์ของสวนยาง สำหรับคนทุ่งกล้วยแล้ว ในช่วง 5-10 ปีมานี้ ชุมชนทุ่งกล้วยเชื่อว่า สภาพป่าไม้ของชุมชนดีขึ้น ในที่นี้หมายถึง การมีพื้นที่สีเขียว (Green cover) ปกคลุมทั่วทั้งเชิงเขามากขึ้น เพราะเปลี่ยนที่ไร่ข้าวโพดตามเชิงเขาหรือที่ไร่ตามเชิงเขาที่มีช่วงทิ้งไว้ในหน้าแล้งไปเป็น “สวนยาง” ทำให้ปัญหาไฟป่าที่เคยเกิดขึ้นประจำทุกปีลดลง ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า การเปลี่ยนจากไร่ร้าง ป่าห้วยคาหรือไร่ข้าวโพดที่มีแต่ตอและซังข้าวโพดซึ่งติดไฟง่าย ในหน้าแล้ง ไปเป็นต้นยางที่เป็นสีเขียวเกือบตลอดทั้งปี และแม้ว่า สวนยางในหน้าแล้ง (เดือนมกราคม-เมษายน) อาจมีความเสี่ยงต่อการติดไฟป่าที่กระเด็นมาจากที่อื่น แต่เนื่องจากต้นยางเป็นต้น “ทรัพยากรสิน” อันมีค่าของชาวบ้าน เพราะเป็นแหล่งรายได้ ทำให้ชาวบ้านคอยช่วยเฝ้าระวังกันเองมากขึ้น ช่วยกันดูแลเรื่องไฟป่ากันอย่างจริงจัง

การเปลี่ยนดอยหัวล้านเป็นปายาง ในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมาปลูกยางตามไหล่ดอยเชิงเขา สภาพของภูเขาได้เปลี่ยนไปเป็นสีเขียว ปกคลุมด้วยต้นยางตลอดปี แม้ว่า จะเป็นสีเขียวจากต้นยาง แต่ก็ดีกว่าแห้งแล้ง กลายเป็นไร่ร้างที่ง่ายต่อการเกิดไฟป่า

อย่างไรก็ตาม แม้การปลูกยางแทนที่ไร่ข้าวโพดอาจช่วยแก้ปัญหาไฟป่าในหน้าแล้งไปได้บ้าง แต่ไม่อาจกล่าวได้ว่า การปลูกยางในลักษณะเชิงเดี่ยวเป็นแถวแนวยาว (Monoculture) สามารถสร้างความหลากหลายทางชีวภาพที่กระตุ้นให้เกิดการฟื้นตัวของชั้นเรือนยอดได้ ดังเช่น ข้อเสนอของนักวิชาการ (โปรดดู Lang, 2004) ที่ชี้ให้เห็นว่า สวนปายางไม่ใช้ป่าและไม่ใช้การฟื้นฟูป่าตามที่หน่วยงานระดับองค์กรสากลอย่าง The Forest Stewardship Council (FSC) และรัฐบาลต่าง ๆ ได้กล่าวอ้างมา เพราะพื้นที่สวนป่าเป็นเพียงพื้นที่ปลูกสวนป่าเชิงเดี่ยวแบบอุตสาหกรรมหรือแบบพืชสีเขียวปกคลุมเท่านั้น มิใช่การปลูกสวนป่าที่ให้

โอกาสในการสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชที่ปล่อยให้ป่าที่พื้นสภาพเองตามธรรมชาติ (Lang, 2004 ; Zhuang, 1997 ; Lee et al., 2005)

นอกจากนี้ สวนป่ายางอาจมีความเสี่ยงต่อปัญหาการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มขึ้น และก่อให้เกิดปัญหาด้านอุทกภัยตามมา ตลอดจนการแย่งชิงทรัพยากรน้ำให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของชุมชนและระบบนิเวศน้ำโดยรวมอีกด้วย โดยเฉพาะจากกรณีน้ำใต้ดินที่ต้นยางต้องให้หล่อเลี้ยงเติบโตและน้ำบนดินที่ใช้ในระบบบำบัดน้ำเสีย (นฤเทพ, 2550) ดังเช่น ปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคใต้ของไทย จีนตอนใต้ และตะวันตกเฉียงใต้ งานศึกษาของนักวิชาการจีน (เช่น Liu et al., 2006 ; Li et al., 2007) พบว่า ประสิทธิภาพการปลูกสวนป่ายางตอนใต้ของจีน ทำให้เกิดการลดลงของพื้นที่ป่าและการเพิ่มขึ้นของสวนยางในเขตพื้นที่ระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเล 800 เมตร ซึ่งกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าในเขตพื้นที่สูง ขณะที่ประเทศไทย พบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการทำงานตามหน้าที่จากระบบนิเวศป่าต้นน้ำไปเป็นระบบนิเวศยางทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลงอย่างเห็นได้ชัด ดังเช่น งานวิจัยของหน่วยงานเจ้าหน้าที่ป่าต้นน้ำของไทย (โปรดดูงานของ พงษ์ศักดิ์ และพิณทิพย์, 2553 ; ปราโมทย์, 2554) ซึ่งให้เห็นว่า การเปลี่ยนระบบนิเวศป่าต้นน้ำไปเป็นระบบนิเวศยางทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลงจากร้อยละ 49.60 เหลือเพียงร้อยละ 19.71 เท่านั้น อีกทั้งความหลากหลายของพืชพันธุ์ รวมทั้งสัตว์ต่างๆ ก็สูญหายไปหมด หลังการส่งเสริมการปลูกยางแนวใหม่ตามระเบียบของ สกย.

อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจแน่ใจได้ว่า ยางซึ่งกำลังเป็นพืชที่ได้รับความนิยมอย่างมากจะไม่นำพาไปสู่การรุกที่ดินเพื่อขยายการเพาะปลูก ด้วยเพราะที่ผ่านมาในอดีตของภาคใต้ แหล่งที่ปลูกยางจำนวนมาก เราต่างพบการรุกที่ป่าเขาหรือป่าต้นน้ำมีการรุกขึ้นไปจนถึงระดับที่สูงชันมากอย่างมโหฬาร โดยกลุ่มเกษตรกรนายทุนเพื่อปลูกยาง ดังเช่น อุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า พื้นที่รอยต่อจังหวัดพัทลุง ตรัง และนครศรีธรรมราช จากพื้นที่ทั้งหมดราว 433,750 ไร่ แต่มีการเข้าไปปลูกยางพาราแล้วถึง 122,587 ไร่ เขตห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่าเขาหลวง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ก็เต็มไปด้วยพื้นที่สวนยาง หรือการลักลอบปลูกบนพื้นที่

ลุ่มน้ำชั้น 1 และชั้น 2 ของลุ่มน้ำคลองอยู่ตะเภา โดยลุ่มน้ำชั้น 1 ที่มี 123,399 ไร่ ถูกบุกรุกเข้าไปแล้ว 37,389 ไร่ ขณะที่ลุ่มน้ำชั้น 2 ที่มี 127,206 ไร่ ก็ถูกบุกรุกไปแล้ว 74,269 ไร่ และการลดลงของพื้นที่ป่าในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จากปี พ.ศ.2528 มีป่าไม้ปกคลุมอยู่ประมาณ 1,173,000 ไร่ แต่เมื่อปี พ.ศ.2545 เหลือพื้นที่ป่าเพียง 658,000 ไร่ เท่านั้น การลดลงของพื้นที่ป่าดังกล่าว ส่วนใหญ่มาจากการทดแทนด้วยการปลูกยางเช่นกัน¹³

นอกจากนี้ ปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากสวณยางแบบเชิงเดี่ยว งานศึกษาของพงษ์ศักดิ์ วิฑูรย์ชุกติกุล และคณะ (2553) ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพป่าต้นน้ำที่จังหวัดระยองเป็นสวณยาง แม่น้ำท่าในลำธารจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 16.17 เป็น 22.44 ของปริมาณฝนที่ตกลงมาทั้งหมด แต่น้ำท่าจะไหลรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากปริมาณน้ำไหลบ่าหน้าผิวดินสูงขึ้นจากร้อยละ 0 เป็นร้อยละ 54.07 ขณะที่น้ำที่ไหลใต้ดินลดลงจากร้อยละ 40.08 เหลือร้อยละ 20.41 รวมทั้งปริมาณน้ำใต้ดินก็ลดลงจากร้อยละ 59.19 เหลือเพียงร้อยละ 25.52 จากเหตุผลทางวิชาการดังกล่าว เมื่อพื้นที่ป่าไม้หรือป่าต้นน้ำถูกแปรสภาพเป็นสวณยางมากขึ้น และประกอบกับฝนตกลงมาในปริมาณที่มาก โอกาสที่จะประสบกับปัญหาอุทกภัยปัญหาน้ำท่วมเกิดขึ้นได้ง่ายและรุนแรง ดังเช่น กรณีอุทกภัยปี พ.ศ.2553 ที่อำเภอหาดใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่สุดท้ายที่รองรับน้ำจากลุ่มน้ำคลองอยู่ตะเภา ที่ต้นน้ำด้านบนได้แปรสภาพไปเป็นสวณยางทั้งหมด ส่งผลให้น้ำท่วมที่หาดใหญ่รุนแรงมากขึ้นทุกปี (พงษ์ศักดิ์ และคณะ, 2553) ขณะที่ปัญหาเรื่องน้ำใต้ดินที่ชุมชนชาวบ้านใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตรต่าง ๆ เมื่อเปลี่ยนไปสู่สวณยาง ทำให้ระบบน้ำใต้ดินลดลงกว่าครึ่ง ความขาดแคลนน้ำในพื้นที่ชุมชนชาวบ้านก็จะเกิดขึ้น และกลายเป็นปัญหาในอนาคตด้วยเช่นกัน

ข้อมูลดังกล่าวเป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นและถือเป็น “บทเรียน” ที่เกิดขึ้นในภาคใต้ เราไม่อาจแน่ใจได้ว่า สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดกับภาคเหนือ หากไม่มีความระมัดระวังหรือเตรียมการต่อปัญหาความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

สรุป

ปัจจุบัน ยางพาราโดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรบางกลุ่มที่ประสบความสำเร็จกำลังถูกดึงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจการตลาด มิเพียงบ้านทุ่งกล้วยเท่านั้น หากแต่เกษตรกรในภาคเหนือ ภาคอีสาน และกลุ่มทุนผู้ค้าทั้งหลายจำนวนมาก เริ่มหันมาสู่เศรษฐกิจสวนยางมากขึ้น ภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาลไทย บนฐานความเชื่อว่า การปรับปรุงเส้นทางการคมนาคมตามแผนความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจจะเปิดทางให้ตลาดยางทวีความต้องการอย่างไม่มีขีดจำกัด และดังนั้น จึงทำให้ราคายางไม่เคยตกต่ำและจะไม่ตกต่ำเหมือนเศรษฐกิจเกษตรตัวอื่นๆ ในอดีตที่ผ่านมา

การตอบสนองอย่างกระตือรือร้นของเกษตรกรภาคเหนือของไทยต่ออย่างเกิดขึ้นไม่เพียงเพราะนโยบายรัฐบาลไทยที่ขยายพื้นที่การเพาะปลูกยางเท่านั้น แต่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ความล้มเหลวในการปลูกพืชเศรษฐกิจตัวอื่นๆ ของชุมชนเกษตรมายาวนาน ขณะที่พบเห็นภาพของความสำเร็จของเพื่อนบ้านทั้งภาคใต้และภาคเหนือผู้ปลูกก่อนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากยาง จนสามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ มีเงินซื้อบ้าน รถยนต์ ที่ดิน และส่งลูกหลานเรียนมีการศึกษาที่สูงขึ้น จนกลายเป็นตำนานเล่าขานกันว่ายางเป็นหนทางสู่ความมั่งคั่งร่ำรวยของคนภาคใต้ และคนที่เริ่มลงมือปลูก

แต่เชื่อว่า กลุ่มเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือของไทยจะประสบความสำเร็จกันหมด ในความเป็นจริงกลับพบว่า ตำนานความสำเร็จถูกฉายภาพเพียงด้านเดียว ขณะที่คนบางกลุ่มก็ประสบกับความล้มเหลว ไม่ว่า ในกลุ่มที่เพิ่งเริ่มลงทุนปลูกสวนยางช้ากว่าผู้อื่น และยังปลูกบนฐานของทุนเศรษฐกิจที่ต่ำ ตัดสินใจปลูกบนที่ดินทั้งหมดที่มี ขณะที่มีความรู้และประสบการณ์น้อยกว่า แม้ว่าหน่วยงานรัฐอย่าง สกย. จะเข้ามาช่วยเหลือ เงื่อนไขข้อจำกัดเหล่านี้ได้ทำให้ผู้ที่ปลูกใหม่ทั้งหลาย พบว่า ต้นยางจำนวนมากในเขตเชิงเขา พะเยา น่าน และลำปางไม่ประสบความสำเร็จทางการผลิต เพราะการรืปลูก ทดลองปลูก จนลำต้นไม่ใหญ่พอเพื่อให้น้ำยางเต็มที่ ขณะที่บางต้น บางไร่ ต้นกล้าตายระหว่างการปลูก

ความหอมหวานเย้ายวนของความสำเร็จทางเศรษฐกิจของผู้อื่นที่มาก่อน จนกระโจนเข้าไปเปลี่ยนพื้นที่เกษตรอื่นๆ ไปเป็นยางทั้งหมด กำลังทำให้ชุมชนเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือตอนบนอาจประสบปัญหาในการผลิตและตลาดที่อาจเกิดขึ้นบนความเสี่ยงต่างๆ ระหว่างเส้นทางการปลูกยาง และในอนาคตอันใกล้ก็ยังไม่อาจแน่ใจได้ว่า จะสามารถพบกับความสำเร็จเช่นคนอื่น เมื่อมีผู้ผลิตและผลผลิตออกมาสู่ท้องตลาดจำนวนมากจนตลาดยางและราคายางไม่ได้สูงลิบลัวอีกต่อไป

ขณะเดียวกัน รัฐบาลจำเป็นต้องพิจารณาผลที่กำลังจะเกิดขึ้น การสนับสนุนนโยบายพืชเศรษฐกิจยางโดยมองเพียงรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก มิได้สนใจองค์ประกอบและผลกระทบรอบข้างจะทำให้เกิดผลกระทบตามมาในระยะยาว ดังเช่น การปล่อยให้มีการขยายตัวของยางจำนวนมากจนล้นตลาด สุดท้ายกลไกตลาดบังคับให้ราคายางตกต่ำลง ซึ่งรัฐต้องแก้ปัญหาที่ตามมา ด้วยการรับภาระการชดเชยราคายางเหมือนดังที่เกิดขึ้นในภาคใต้ของประเทศไทยเรื่อยมา แต่ภาระนี้จะหนักอึ้งมากกว่าเดิมอีกหลายเท่า เมื่อในอนาคตการจ่ายค่าชดเชยราคายางขยายตัวมากไปกว่าเดิม

นอกจากภาระทางเศรษฐกิจที่กำลังตามมาแล้ว การสนับสนุนนโยบายพืชเศรษฐกิจยาง โดยเน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวจะส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศในระยะยาวด้วย ดังเช่น ในประเทศไทย การปล่อยให้มีการตั้งโรงงานแปรรูปยาง โดยที่ระบบบำบัดน้ำเสียยังไม่พร้อม การเปิดให้ขยายสวนยางของชุมชนและทุนจากที่ต่างๆ เพื่อหวังผลทางเศรษฐกิจ การเพิกเฉยต่อการขยายสวนยางจนนำไปสู่การแอบเข้าไปเปิดป่าสงวนและป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่สวนยาง (ดังที่เกิดขึ้นในภาคใต้ และบางส่วนของภาคเหนือและภาคอีสานปัจจุบัน) ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม การลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ และการเกิดอุทกภัย อันเนื่องมาจากการชะล้างพังทลายของหน้าดินจนไม่อาจอุ้มน้ำ จนเกิดน้ำท่วมฉับพลันในหลากหลายพื้นที่ของประเทศในปัจจุบัน

เชิงอรรถ

- 1 บทความนี้ปรับปรุงมาจากโครงการวิจัยเรื่อง “สวนยางพารากับกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบน” ที่มีผู้เขียน ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ และอาจารย์สุนันทา แย้มทัพ ภาควิชาหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ คณะการสื่อสารมวลชน ร่วมโครงการ ได้รับการสนับสนุนจาก “ทุนพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
- 2 รัฐบาลในสมัยนั้น (ในปี พ.ศ.2546-2547) ยังได้ลงนามข้อตกลงจัดตั้งบริษัทร่วมทุนระหว่างประเทศไทย อินโดนีเซีย และมาเลเซีย เพื่อกำหนดบทบาทและวางแผนการผลิตและกำหนดราคายางในตลาดโลกร่วมกัน เพื่อเป็นผู้นำด้านการส่งออกยางพาราแทนสิงคโปร์ด้วย
- 3 ดัดแปลงตารางและข้อมูลจากสถาบันวิจัยยาง กรมวิชาการเกษตร โปรดดู http://124.109.2.78/statistic/stat_index.htm (สืบค้นเมื่อ 21 มีนาคม พ.ศ.2555) และคณะกรรมการนโยบายยางธรรมชาติ 2553 ยุทธศาสตร์การพัฒนายางพารา พ.ศ.2552-2556 กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โปรดดูเพิ่มเติมที่ <http://it.doa.go.th/rit/web/index.php?p=p3&id=1077> (สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม พ.ศ.2554)
- 4 อย่างไรก็ตาม ราคายางในหลายทศวรรษที่ผ่านมาไม่ได้สูงขึ้นอยู่ตลอดเวลา หากแต่ผันผวนไปตามภาวะเศรษฐกิจของโลก เช่น ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2538-2543 ราคายางปรับตัวลงอย่างรวดเร็วติดต่อกันกว่า 5 ปี ส่งผลกระทบต่อประเทศผู้ผลิตยาง โดยเฉพาะประเทศไทย ในฐานะผู้ผลิตยางรายใหญ่ของโลก และมีต้นทุนการผลิตและการส่งออกที่สูงกว่าประเทศผู้ผลิตอื่น เช่น ราคาดตลาดโลก ตกต่ำลงอย่างมาก จากระดับกิโลกรัมละ 175-185 เซนต์สหรัฐในปี พ.ศ.2538 ลดลงเหลือกิโลกรัมละ 63-75 เซนต์สหรัฐในปี พ.ศ.2543 หรือลดลงถึงร้อยละ 60-64 ส่งผลให้ราคายางที่เกษตรกรได้รับโดยทั่วไปอยู่ในระดับกิโลกรัมละ 19-22 บาท ซึ่งต่ำกว่าต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชาวสวนยาง (กิโลกรัมละ 23.66 บาท) ในขณะนั้น จนทำให้เกษตรกรชาวสวนยางเดือดร้อน มีการเดินขบวน

เรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือ ในภาวะราคายางตกต่ำเช่นนี้ เราพบว่า รัฐบาลมีนโยบายและแนวทางในการควบคุมมาตรฐานและปริมาณการผลิตยาง (เช่น พ.ร.บ. ควบคุมยาง 2542) การแทรกแซงราคายาง สนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นทดแทน เช่น ปาล์มน้ำมัน เป็นต้น

- 5 แผนยุทธศาสตร์การพัฒนายางพาราแบบครบวงจรที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 คือ ยุทธศาสตร์พัฒนายางพาราครบวงจร (พ.ศ.2542-2546) แผนการปรับโครงสร้างยางและผลิตภัณฑ์ยาง พ.ศ.2549-2551 และยุทธศาสตร์พัฒนายางพารา พ.ศ.2552-2556 แผนฉบับที่ 3 ที่มีคณะกรรมการนโยบายยางธรรมชาติเป็นผู้บริหารจัดการและประสานการดำเนินงานให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ.2553 โดยมีสาระสำคัญเพื่อเสริมสร้างการดำเนินงานให้ประเทศไทยมีความสามารถในการแข่งขันด้านยาง โดยการเพิ่มผลผลิตสนับสนุนด้านการตลาด เพิ่มการผลิตผลิตภัณฑ์ยางในประเทศ และลดการส่งออกวัตถุดิบยางไปจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศ แม้ว่า จะมีคำวิพากษ์วิจารณ์ถึงความล้มเหลวของแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และเกษตรกรที่ร่วมปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ 37 หน่วยงาน ไม่ได้ดำเนินการตามกรอบหรือนำกรอบไปกำหนดแผนการปฏิบัติงาน ส่งผลให้ภาพรวมของประเทศในการพัฒนายางยังไม่ประสบผลสำเร็จและพบกับปัญหาบางประการ แต่หลายส่วนได้ดำเนินการไปบ้าง เช่น การเพิ่มผลผลิตจากเดิมปีละ 218 กิโลกรัมต่อไร่ เป็น 248 กิโลกรัมต่อไร่ การปรับโครงสร้างการส่งออกยางให้ได้สัดส่วน เปลี่ยนการส่งออกแผ่นรมควันลดลงมาเหลือเพียงร้อยละ 46.45 และเพิ่มการส่งออกยางแท่งเป็นร้อยละ 37.32 ในปี พ.ศ.2543 หรือส่งออกเพิ่มจากปีละประมาณ 250,000 ตัน เป็น 750,000 ตัน ในส่วนของสถาบันเกษตรกรที่เป็นนิติบุคคลมีความเข้มแข็งและมีความสามารถในการดำเนินการทางธุรกิจมากขึ้น และความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ เอกชน และเกษตรกรมีมากขึ้น (จักรวรรย์, 2544)

- 6 มณฑลแห่งนี้ ปัจจุบันมีสำนักงานกรรมสิทธิ์ที่ดินมณฑลไห่หนาน ซึ่งเป็นบริษัทผลิตสินค้าทางการเกษตรของรัฐรายใหญ่แห่งหนึ่งสามารถผลิตยางพาราธรรมชาติได้กว่าครึ่งหนึ่งของปริมาณยางพาราที่ผลิตได้ทั้งหมดในมณฑล โดยรัฐบาลมณฑลไห่หนานได้จัดตั้ง Hainan Agricultural Rubber Corporation เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมยางธรรมชาติของมณฑลสำนักงานนี้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบมาตรฐานสินค้า การพัฒนาการผลิตรวมถึงการลงทุนในต่างประเทศ ในอนาคตนอกจากนี้ ยังจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมยาง “Chaoqun Rubber Industrial Zone” มูลค่า 150 ล้านหยวนขึ้นในเมืองชิงไห่ เพื่อผลิตยางสำเร็จรูปจำนวน 50,000 ตัน โดยรับน้ำยางธรรมชาติที่ปลูกเองในมณฑล รวมทั้งที่นำเข้าจากประเทศเวียดนาม พม่า และไทย การผลิตยางในเขตนี้จะเป็นการป้อนให้แก่โรงงานของยางรถยนต์มิชลิน (Michelin)
- 7 ข้อมูลบางส่วนจากรายงานเรื่อง “ตลาดยางพาราในจีน” โดยธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย ฉบับเต็ม โปรดดู <http://www.exim.go.th/doc/research/article/10966.pdf> (สืบค้นเมื่อ 23 มีนาคม พ.ศ.2555)
- 8 เช่น บริษัท ชินชิ่ง รับเบอร์ (ไทยแลนด์) และอีกหลายบริษัทที่ถือหุ้นร่วมกับบริษัทไทย ดังเช่น ตัวแทนบริษัท China CAMC engineering (CAMC) หนึ่งรัฐวิสาหกิจจีนร่วมทุนกับบริษัท เกษตรทิพย์ เพอร์ฟิเลเซอร์ สร้างโรงงานผลิตยางพาราโดยใช้วัตถุดิบยางพาราของไทย หรือสมาคมส่งเสริมเศรษฐกิจและความร่วมมือทางการค้าอาเซียน-จีน นำโดยบริษัทในเครือหยุนจินกรุ๊ป ร่วมทุนกับบริษัทแดนคำของไทยเพื่อตั้งโรงงานแปรรูปยางพาราในจังหวัดเชียงราย หรือความร่วมมือในการลงทุนระหว่างบริษัท พาวเวอร์ ยูนิตี้ ร่วมกับกลุ่มผู้ก่อตั้งสหกรณ์น้ำยางไทย วิสาหกิจชุมชนยางพารากับบริษัท Beijing Grain Group จากจีน เพื่อก่อตั้งโรงงานแปรรูป 3 โรงในจังหวัดลำปาง

- 9 ราคาที่ดินภาคใต้สำหรับปลูกสวนยาง การเกษตรเติบโตสูงขึ้น ข้อมูลจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์ยาง สงขลา ระบุว่า ปี พ.ศ.2552 ราคา 80,000-100,000 บาท/ไร่ ขณะนี้เริ่มต้นที่ 200,000 บาท/ไร่แล้ว หรือที่พัทลุง ในปี พ.ศ.2553 ที่ผ่านมา ราคาซื้อขายสวนยางพาราอยู่ที่ 220,000 บาท/ไร่ แต่ปี พ.ศ.2554 ขยับมากขึ้นไปที่ 300,000-400,000 บาท/ไร่ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ไม่ค่อยมีใครอยากขาย เพราะเมื่อขายไปแล้วไม่สามารถจะหาซื้อได้อีก ที่สงขลา ราคาสวนยางก่อนกรีด 1 ปี โดยเฉลี่ยในทำเลติดถนน หรือที่สามารถกรีดยางได้แล้วราคาขายอย่างต่ำอยู่ที่ไร่ละ 250,000 บาท ถ้าไม่ติดถนนไร่ละ 200,000 บาท โปรดดูรายละเอียดได้ที่ http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1276590393&gpid=00&catid=no
- 10 บริษัท เทอราโกร ไม่เพียงขยายตัวในการปลูกยางในประเทศเท่านั้น หากแต่เน้นธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ในพืชอื่นๆ ทั้งในประเทศและแถบลุ่มน้ำโขง เช่น การปลูกอ้อย 20,000 ไร่ ในระบบ Contract-farming ในจังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย และอุดรดิตถ์ เพื่อเป็นวัตถุดิบรองรับกิจการโรงงานน้ำตาล 5 โรงในแถบดังกล่าว นอกจากนี้ ยังทำธุรกิจผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ในเนื้อที่ 15,000 ไร่ แบ่งเป็นแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 10,000 ไร่ จังหวัดหนองคาย ประมาณ 2,000 ไร่ ที่เหลือกระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดลพบุรี พะเยา ทำสวนส้มบนเนื้อที่ 3,600 ไร่ ในอำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย ปลูกและผลิตเมล็ดกาแฟอาราบิก้าที่เมืองปากของ สปป.ลาว ในพื้นที่ 15,000 ไร่ ได้รับการส่งเสริมการลงทุนจาก สปป.ลาว ในนามบริษัท ปากของ ไฮแลนด์ สามารถถือครองที่ดินเป็นระยะเวลา 90 ปี ทำสวนปาล์มน้ำมัน เนื้อที่ประมาณ 5,200 ไร่ และสร้างโรงงานกลั่นน้ำมันปาล์มที่เกาะกง ประเทศกัมพูชา
- 11 ดังเช่น กรณีของชาวบ้านตำบลหนองปากอ อำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย พบว่า ได้ขายที่ดินให้กับกลุ่มผู้ปลูกยางจากภาคใต้ที่สนใจซื้อที่ดินแปลงใหญ่ จากนั้น ชาวบ้านเหล่านั้นจะไปหาซื้อที่ดินที่ราคาถูกกว่าเพื่อทำการเกษตรของตน ซึ่งอาจจะเป็นที่ดินในตำบลที่อาศัยอยู่หรือชุมชนใกล้เคียง ในกรณีเช่นนี้ ชาวบ้านจะยังคงมีเงินเหลือเพื่อใช้จ่ายอย่างอื่นได้อีกมาก นอกจากนี้ มีบางคนที่ผันตัวเองไปเป็นลูกจ้าง/รับจ้างปลูก-ดูแล-เฝ้าสวนยางให้นายทุน โดยบอกว่า “มีเงินใช้ ไม่ต้องเสีย” ขณะเดียวกัน ก็อาจจะไปรับจ้างรายวันให้กับเกษตรกรรายย่อยคนอื่นๆ ด้วย เช่น รับจ้างปลูกข้าวโพด หรือขุดมันสำปะหลัง เป็นต้น

- 12 ยกเว้นเกษตรกรบางรายที่อาจจะมีสวนยางไม่มาก หรืออายุของสวนยางยังไม่ถึงเวลากรีดยาง หรือบางสวนเป็นสวนอายุมากแล้ว ก็อาจจะกรีดสองวัน/ครั้ง แต่โดยส่วนใหญ่มักจะกรีดวันเว้นวัน อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่เกษตรกรมักจะมีสวนยางหลายๆ แห่ง สำหรับการกรีดยาง ทำให้ต้องกรีดยางทุกวัน
- 13 สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล การขยายพื้นที่เพาะปลูกยางพารา ความหวังใย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดูข้อมูลเพิ่มเติมที่ <http://www.biothai.net/node/9206> (สืบค้นเมื่อ 4 พฤษภาคม พ.ศ.2555)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จกรรจ์ แสงรักษาวงศ์. 2544. แนวคิดการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนายาง. เอกสารประกอบรายงานการสัมมนาทางพาราแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 4 เรื่อง “พัฒนายางพาราไทย ภูมิยุทธศาสตร์” 17-20 กันยายน 2544 ณ โรงแรม เจ บี อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
- นฤเทพ บุญเรืองขาว. 2550. การติดตามตรวจสอบประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมจากอุตสาหกรรมยางพาราในเขตภาคใต้ตอนล่าง. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ปราโมทย์ แก้ววงศ์ศรี. 2554. รูปแบบการปลูกยางพาราในปัจจุบันและผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ. สงขลา : คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พงษ์ศักดิ์ วิทวัสชุตินกุล และพิณทิพย์ อิติโรจนะวัฒน์. 2553. ทำไมจึงไม่ควรปลูกยางพาราบนพื้นที่ต้นน้ำ. เอกสารเผยแพร่ที่ 3/2553. กรุงเทพฯ : ส่วนวิจัยต้นน้ำลำต้นก่อนอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ และอรุณญา ศิริพล. 2555. จากป่าใช้สอยสู่สวนป่าขนาดใหญ่ : การศึกษาเปรียบเทียบผลกระทบของการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นความมั่นคงทางอาหาร และการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นในเขมร ลาว และไทย. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ สนับสนุนโดยโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (Biodiversity Research and Training Program-BRT).
- ศักรินทร์ ณ น่าน. 2551. การแพร่กระจายของยางพาราในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย. หน่วยงานวิจัยสังคมและสิ่งแวดล้อม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง. 2548. *บอกกล่าว...เล่าขานตำนาน สกย.*
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2550. *ยางพารา : เนื้อที่ยืนต้น เนื้อที่กรี๊ดได้ ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ ปี 2548-2549* รายจังหวัด. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- อรัญญา ศิริพล. 2554. *สวนยางพารากับกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบน.* รายงานฉบับสมบูรณ์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากทุนพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- Aranya Siriphon. 2011. *“Competing to Lead : a case study of Chinese-Thai Venture on Rubber Industries in Northern Thai Border”*. A paper presented at Workshop Theme : “Foreign Aid, Land Concession and Territorialization. March 31-April 3, Venue : Army Hotel, Hanoi Vietnam.
- Dijkman, M. 1951. *Hevea-Thirty Years of Research in the Far East*. Univ Miami Press, Coral Gables, Florida, USA.
- Jamaree Pitackwong. 1996. *Disorganized Development : Changing Forms of Work and Livelihood in Rural Northern Thailand*. PhD. Thesis School of Oriental and African Studies, University of London.
- Li, Hongmei, T. Mitchell Aide, Youxin Ma, Wenjun Liu and Min Cao. 2007. “Demand for rubberis causing the loss of high diversity rain forest in SW China”, In *Biodiversity and Conservation* 16, pp. 1731-1745.
- Long, Norman. 1984. “A Perspective on the Sociology of Development”. In *Sociologia Ruralis* Vol. 24, Issue 3-4, pp. 68-184.
- Liu, Wenjun. 2006. “Environmental and Socio-economic Impacts of Increasing Rubber Plantation in Menglun Township, Southwest China”. *Mountain Research and Development* Vol. 26 (3), pp. 245-253.

- Lang, Chris. 2004. "Plantations are not Forests-Even when certified by the Forest Stewardship Council". *Watershed* Vol.9 No.3 March-June 2004 : 44-46.
- Lee, Elsa W.S., Billy C.H. Hau and Richard T. Corlett. 2005. "Natural regeneration in exotic tree plantations in Hong Kong, China". *For Ecol. Manage* 212 : 358-366.
- O'Brien, N. (ed.). 1999. *Environment : concepts and issues-a focus on Cambodia. UNDP/ETAP Reference Guidebook*. Phnom Penh, Government of Cambodia, Ministry of Environment.
- Rigg, Jonathan. 2001. *More than a Soil : Rural Change in Southeast Asia*. Harlow : Prentice Hall.
- Zhuang, X.Y. 1997. "Rehabilitation and development of forest on degraded hills of Hong Kong". *Forest Ecology and Management*. 99 : 197-201.